

ԲԱՐՈՅՈՒԹՅԱՆ, ՌԻՍՈՒՄՆԵՐՈՒԹՅԱՆ, ԱՐՈՒԽԱՏԻՍՏՈՒԹՅԱՆ

ԻԳ. ՅԱՐԻ 1909

Տարեկան 15 ֆր. ոսկի — 6 ռբ.:
Վեցամսեայ՝ 8 ֆր. ոսկի — 3 ռբ.:
Մէկ թիւ կ'արժէ 1-50 ֆր. — 70 կ.:

ԹԻԻ 6, ՅՈՒՆԻՍ

Գ Ր Ա Վ Ա Ն

Գ Ր Ա Վ Ա Ն ԴԵՄՔԵՐ ՍՄԵՆՑ ԾԱՆՈՒԹՅԱՆ

Ա.

Ինքն էլ Ռուսաստանի մասեր վերածնութեան
կարագները: Առաջինը իր արհիւ եւ անաշու
գործունէութեան շնորհիւ Հայոց մասեր ան-
նախանձեղ կեանքում աւելի նշանաւոր դեր
խաղաց՝ հնչեցնելով իր Ապոլոնեան քնարը Հայ
գրական շրջ ու ցամաք անապատի մէջ: Աւելի
առաջնորդող ազդու գրողով, աւելի հրապարա-
կախօսական խոհերով նա կենդանացրեց «Հիւ-
սիսափայլ» էջերը եւ Ժողովրդի մտահոսութիւնը
եւ համակրութիւնը դէպի իր կողմը գլուխը՝
քաղաքացիական համարձակութեամբ Հայկական
մեռած եւ քնած մարերի մէջ մի զարմանալի

կերպարանաբանութիւններով: Միայն շորս
հատ բանաստեղծութիւններ՝ «Ազատն Ատուած
այն օրից», «Սարսափելի երազ տեսայ այս
գիշեր», «Մանկութեան օրեր երազի նման» եւ
«Մեր հայրենիք թշուառ, անտէր» արդէն բա-
ւականին եւ միանգամայն պարզ ապացոյց են
նրա բանաստեղծական կորովամիտ տաղանդին
եւ նրա ունեցած կրակոտ հայրենասիրական ու-
ղուն: «Հիւսիսափայլ» խմբագիր Ս. Նազա-
րեանի հետ թեւ թեւի տուած այդ երեք լաւ
մտածողները Ժողովրդական կրթութեան համար
կարեւոր հարցեր էին շարափում եւ Ժամանակակից
պահանջների համեմատ ծրագրիներ մշակում ու մի
առանձին փշուր-փշուր մշտնջենականութեամբ իր-
րեւ յառաջադէմ գաղափարների ակոյեաններ՝
զինուած լինելով հին գրարարի ուղղութեան դէմ՝
նրա համար գերեզման փորեցին եւ քաղութեամբ
սկսեցին պաշտպանել աշխարհիկ լեզուի — աշխար-
հարի քաղաքացիութիւնը: Ազգային սագերի
թագաւորութիւնը կուլուաց եւ Չերքեզեանների
նման խաւարածներ սկսեցին «վայնառն» բար-
ձրացնել փշուր-փշուրէր դէմ, բայց նրանք ար-
համարհելով վայնառն-փշուրները, գրական աշխու-
ղանքների նման, անյողողող իրենց սուրի վրայ
տարան գործի ամբողջ ծանրութիւնը մի փառաւոր
յաղթանակով: Միւս կողմից Գամառ-Քաթիկայան
եւ Ս. Էւս-Ազիզեանը՝ զեռ դպրոցական-ուսա-
նողական կեանքից նորապէս «Հիւսիսափայլ»-ին
աշխատակցելով՝ իրենց փառաւոր բանաստեղծու-
թիւններով վարի տուին հայի մասաւոր կեանքի
բարոյական կրթութեան զարգացման եւ յառա-
ջագիտութեան: Եւ քիչ էր նրանց երգածը — հոյ-
րենասիրութեւն գլուխը: Այո, հային հետեւեան
կարծրացած քնից արթնացնելու վեհ զարգացման
ներով տոգորուած լինելով, նրանք իրենց քնարի
ուգեւունջ լարերի վրայ թրթռեցնում էին հայրեն-

նախորդում եղածները ինքնաբերական բովանդակությամբ
մեկն առավ, որի այն ժամանակակից տպագրողական
խոր ազդեցություններից ցրեք շնացայի Ալիշան, Ս.
Նազարբեկյան, Մ. Նալբանդյան, Խ. Արզումանյան, Ռոս-
տոմանյան, Ասկարյան, Դարբինյան։ Սիմեոն Ֆելե-
կեան եւ ուրիշ նշանավոր գրողներ, մինչեւ որ
Հայագրական դպրոց եկաւ Ռաֆայէլի-Յալալի Մուկե-
Յակոբեանը իր «Ապոստոլ», «Երեմի», «Մանու-
կանք», «Դարձիկ», «Դարձիկ», «Դարձիկ», «Մանու-
կանք», «Դարձիկ», «Դարձիկ», «Դարձիկ», «Դարձիկ»,
նրա, նոր պահանջները։ Այնուհետեւ թիւում ազ-
գասիրութիւնը լեզու, նայելուական բազմաբնու-
թեան երեւակայական իրականութեան իրաւունք
կենսական մէջ, ջանքերով տաղանդաւոր վիպական
այն ամենը, ինչը ինքնացանկ էր, ինչը իրական-
կան երեւակայական էր՝ առաջին անգամ
ընդունաւ ուղղութիւն։ Երկրորդ կողմէն Հին
ուղղութիւնը եւ ինքնագրքը փոխուեց նոր Հայրենի-
անի լուսավոր եւ լայն շրջանայնացողական ճանա-
պարհով։ Նա զգուշից գործէ հաւանական իր սիրած
ժողովրդին՝ յետեւից գործէ առաջին լեզուական
սերտերին։ Եւ մինչեւ այսօր էլ մեր երկրամասը
գործած դպրոցը գիտնում առաջնորդական են նրա
գործած յայտնիների պայտյունները։ Իրեն պատանա-
կան Հասակից, երբ տալական նոր էր ուղում
ուսմանը գրական սրբապան շէմքի վայր, առաջին
իտալուները եւ պարսկականութեան ձայն բար-
ձրացրեց «Աղթամարայ», կղզում» այնտեղի ազի-
նութեան մասով, «Երեսուցի» տակ խաղաղակող
վարդապետներին լուսավորութիւն, քաղաքի
բայց տեսնելով նրանք չեն ուղում հասկանալ
իրեն եւ Հրէշաւոր փորձ են մտածում կենսաբ-
կանագիտական ինքնակենսական իրաւունքով, հետեւ
գործը ինքնակենսական իրաւունքով մեջ եւ ազ-
գային քաղաք անուղիների թեւերի վայր սկսեց
բացականչել «Չայն տուր, ո՞վ ծովակ, ինչու
լուսմ» են, Հինգ յայն իմ այդ ծովակի՝ յորտա-
նում Ռաֆայէլի ցոյց տուեց «Հիստորիայի մէջ
թե ինչպէս պէտք է ճանաչել, ծանոթանալ կենսաբ-
կանութեան եւ հետեւի նրա բնագործի առա-
ջացած պահանջներին։ Այս, Ռաֆայէլի հասարակ-
գրքը եւ նրա մեծ յեղափոխութիւն առաջ բերող
մտաւոր գեղեցիկ արտաբանութիւնների արդիւնք
իր ազգի եւ գրականութեան Համար անփոխարին-
ելի է։ Թեւեւ Ռուսահայերս ունինք նշանավոր
Հայրենի վիպականներ, բայց մինչեւ օրս Ռաֆայէլի
փոխարինող գործը չունենալով, ոչ ինչ որս գրչի
թափը չունենալ, ոչ ինչ որս Հայրենիքի սրտի
զգայնութեան ճնշող փառքին չարժանանալ։ Սա-
կայն գրող բանաստեղծների մէջ ամենից շատ,
ամենից լայնածաւալ եւ զօրեղ ժողովրդականու-
թիւնի վաստակը Գրամա-Փաթիկայան է, Ռու-
սահայի Ռաֆայէլեանը, եւ դա գլխաւորապէս այն
պատճառով, որ նրա առանձին քաղաքութիւն
նշող յանգաւոր ոտանաւորներում ո՞րք եւ ինչպէս
թեւեւ են, առհասարակ մանր ընթերցող դա-
սակազգին հիփոթաւորութիւն գարձան եւ հաւա-
տարիմ ձայնով իր սիրած գրչին եւ սկզբունքին,
նա պարզ եւ բնական գոյներով երբեք իր ազգի
խորին թշուառութիւնները մինչեւ կենսական մեծ

Մայրն ինչ Լաճ-Աղզիգեանքն իր « Լեւոնի վիշաբ » հրա-
տարարութեան տալուց վտայ շուտով ցած դրեց
գրիչը եւ միայն վիշիվն տարբինեմով նուիրեց իրեն
արական հրապարակախօսական գրուածներն (« Լ-
մանային նամակներ », եւ « Յնչղուծիւններն թա-
րանեցող տօնի առիթով »), եւ Ռեժիսոնական Թա-
կաններն քաղաքական եւ անեական նշանաւոր
պայմաններ իրենց արկածային եւ զարհուրելի
հետեւանքներով կարծես Լաճ-Աղզիգեանքն քնարի
վրայ գտնիւ աղջնուծիւնին շարին : Մի պարսաւելի
եւ զարմանալի լուծութեամբ նա առան, անտարբեր
եղաւ Հայկական այնքան աշխտներ ռաւել, աղեւ-
ներն, որ նոյն իսկ օտարապիկ Եւրոպացիներն ու-
շաբարութեամբ իր կողով դարձրեց, ուր մնայ եւ
հայի, այն եւ Լաքարեղական բանաստեղծի վրայ, որ
աղջնուծիւն չունենար : Թէպէտ եւ այժմ գրա-
կանութեան մէջ Լաճ-Աղզիգեանքն արդէն գրաւած
ունի իր պատուաւոր տեղը եւ գեւ կը մնայ իրբեւ
մարբրել բանաստեղծ, բայց այդքան երկարատեւ
աղջնութիւնը ցոյց է տալիս, որ նա այլեւս երգիչ չէ
լազալին գոյողքներն, որ նրա նախկին բանա-
ստեղծական վառ աւելիք այժմ առաւ եւ երա-
նելի մէջ : Քանի անգամ եւ ակործանելով կար-
դացել եւ « Լեւոնի վիշաբ » եւ հնացել, ասիտ
միայն վերջին քննադատութիւնները ցոյց տուին
նրա « բայրապակաւութեան աստուծ » լինելով : Բայց
« Լեւոնի վիշաբ » գրաւած լինելով վառ անասհման
տենդենցիայով եւ բովանդակելով իր մէջ ճոխու-
թիւններ բազմամեկ ողորմաւ գողորդի գալուտա-
քներ, կարգապիւսմ եւ միշտ եւ միշտ մեծ հետա-
քըջըրութեամբ եւ որի ձեւական եւ հետեւողական
աղջնուծիւնը այժմ տեսնում ենք Յ. Յովհան-
նիսեանի եւ Ա. Ծատուրեանի բանաստեղծու-
թիւններն մէջ :

P.

Գրեա «Ուայր Արաբսթ», մոտա Գամառ-Քա-
թիլայի քմար շէր Լուէի դ ագի Թշուառու-
թիւնները երգելով, երբ իննսական թուական-
ներէ սկզբեալուց, ծառ 8—20 տարեկան ընթաց-
քում, շնորհիւ ութսունական թուականներ
Հայոց կենսիկ առաջացած Հետաքրքիր եւ բնո-
ւոր երեւոյթական պատճառները, ճնունք առան
շորս Հոյ բանաստեղծներ՝ Յովհաննէս Յովհան-
նիսեան, Ալեքսանդր Դրաստուրեան, Յովհաննէս
Թումանեան եւ Լեւոնց, որոնք եղաւ գլխաւորա-
պէս զարկ առաջը եւ հիմք գնաց մեր նորագոյն
բանաստեղծական գաղափարութեան։ Այնուհետեւ
զանազան տաճանակներում Հանգեաւ եկան գրա-
ւան ապագայերում մինք միւսի խտեւոց զանազան
նորագոյն բանաստեղծներ։ Բոլոր բանաստեղծներէ
մօտ թէկուզ տեսնում ենք միեւնոյն ազգային պիւր-
միտ լինելու մօտմտելը, բայց Տամբաթաքար քմարը
միեւնոցիկ տարբերում զանապառնում են իրենց
արայայայտելու եղանակներով, տեղով, առանձ-
նայապառնութիւնով ու Համակարգութիւններով։
Մէկը մօտեցնում բանաստեղծին, միւսը լքնլուր-
հարողը մօտմտելը շարքիկական եւ պլն-
Արք սերում է երգել «մարդ եւ բլուռ», «կապույտ
այերւոյն որդ ակեր եւ ճնունթիւն», «բլ

Հետադարձ, թե ճարտասանութիւնը, թե փիլիսոփայութիւնը եւ թե պատմութիւնը — իւրաքանչիւր ունի իրենց յատուկ բանաստեղծութիւնները: Արուստն էլ անբաժան կապ ունի բանաստեղծական երեւոյթներին իր բոլոր մասնաճիւղերով — արձանագրական, նկարչական եւ ճարտարապետական: Բանաստեղծութիւնը մեր երեւակայութեան հունն է, մեր նուրբ զգացմունքներին եւ մեր բոլոր ներքին աշխարհի յազմունքն ու խռովայնոյ յորիքը, խնդութեան եւ զմայլման յայտարարը:

Անցնենք Սեբաստ Զահագի ինտրիւն եւ գրական գործունեութեան:

ՇՈՒՐԱՐԵՐ:

Կ Ե Ն Ս Ա Գ Ր Ա Կ Ա Ն

Ի Թ Ի Թ Կ Պ Ե Յ Ո Ն Պ Ե Թ Ի Կ Ե Ն Գ Ե Ն

Իբրեւ լրացուցիչ մասն բաժնի Զարուծիւն Պետան Պէյի կենսագրութեան, զոր հրատարակած եմ ժամանակին, (ՏԵՍ "Հոկտեմբեր" 1896, Թիւ Փետրուարի, էջ 47.) կարելու կը համարիմ ներկայացունել անոր մէկ քանի նամակները, որոնց՝ առիթ ունեցայ ծանօթանալ այս օրերս, շնորհիւ Լ. Խաչակի վ. Արապեանի, երբ կ'այցելէի Օրթագիւղի Անտոնեան Միաբանութեան Մատենադարանը:

Այս նամակներէն երկուքը մեծապէս կարելու են, որովհետեւ կը յայտնեն թէ Պետան Պէյ եղած է Անտոնեան Հոգաբարձութեան Բանկալիթիի Ս. Եակոբայ Հիւանդանոցին:

1854—57 տեւած ըլլալու է, անոր այդ պաշտօնավարութիւնը, որով հարկաւ մեծ բարեկարգութիւններ ըրաւ հոն:

Ամենէն կարելու բանը զոր ըրած է, այն է՝ որ Հիւանդանոցի պարտեզին մէջ մեռել թաղելու ցուրտ եւ վատառողջ սովորութեան ընդդիմացած է, եւ յաջողած, թէեւ ուշ, բառնալ զայն անկէ:

Այս առթիւ է, որ այն ատենի Հայ կաթողիկոսներու Պատրիարք Լ. Նիկողայոս Կակոնեան վարդապետին ուղղած է նա երկու նամակ, որոնց առաջինը Հայաստան Թուրքերէն, գրուած է 1899 օգոստոս 19ին, եւ է հետեւեալը:

Փոքրադիւնիս:

Անտոնիսմ մեծիս:

"Սէմաթիւն էֆէնտիմ".

Հիմա ինչ քառար սուրբ Թակօր նամ մահաւն ալլափնտէ պագը ֆաթիլէա ճէնապէլէրինի

տէֆն իթմէ զմիւստա, մէքիւր մահալին մեմուրունտան բուզաթ թահսիլ իտիպ կէօմուրմիւշ տիրէր, շէյլէ քի վաքթի մուրուր իտիպ օլ մահալ պիր մէքալլըք սիֆաթընա կիրմիւ տիր. պուհալ իտէ օլ մահալէ իտազ իտէն էհէլ ուկապըն իրլէթիւն պիլ աքս վէ մուզայիթի օլմարստան քաթի նազար, նէ ինսանիլէթէ նէ մեռնիլէթէ նէ ինսաֆէ վէ նէ հիլմէթէ մուաֆք օլապիլիր. Զիւնքի տիրի էօլիւլէր իլէ պիր մահալուէ իքամէթ իտմէլէրինի մազարաթը քիւլիւն օլտուղնէ իլէ տիհ իլէ. Պիսպիւն ալէ մեճիս պատէլ միւգէքէրէ վէ միւթապէ շու ֆէնալլըզն տէֆի վէ մէնի զմիւստա, պի իթ տիֆաք քարար վէրմիւ տիր քի, պուստան պէշլէ մեքքիւր մահալուէ հիւլ պիր ճէնապէ միւնապաթ կէօմուրմէսի վէ պու քարար զաթիւր սէմայէթլէրինի վատիթաի ալիլէրի իլէ միլլէթ մեճիսինէ իֆաթան վէ թատիքլէրինի թահսիլ իտմէ պապիւստա իշարէ ճէսարէթ քըլն. միւշ տըր էֆէնտիմ:

Բալթա, 15 Օգոստոս 1855:

ԴՈՎԹ. ՊԵՏԱՆԵԱՆ

Սոյն նամակաւ որեւէ արգիւնք մը ձեռք չի բերելով, Պետան Պէյ տարի մը եւ աւելի յետոյ՝ 1856 Գեկտեմբեր 28ին կը գրէ երկրորդ մը քիւշ մը խիստ, որ էր այս:

Աս լէօֆաթլու եւ Գեբեղաթաթ Տէր Տէր Նիկողայոս Էքզար. Կիւնիստ Պատրիարք Հայոց Ինքիլայ:

"Սէմաթիւն եւ Գեբեղապիւստ Տէր Միւնէւ Հիմայ բառ ինդրոյ ոմանց աղապիւնոյ սուրբ Եակոբայ բակին մէջ հանգուցեալնի կը թաղուէին:

Այժմ ինամատարաց ժողովքը կը հարկադրի ծանուցանել աղապիւն ժողովքին, որ յայտն հետէ չի պիտի կրնայ զիննիլ եւ տալ գերեզման որոյ եւ իցէ հանգուցելոյ, որովհետեւ ալ թաղման տեղ չի մնաց բովանդակ բակը գերեզմանով ծանուցաւ ըլլալով:

Պէյօղլու սուրբ Եսէ" Ոսկէ"

28 Գեկտ" 1856:

Խառար Տաւապ

ՊԵՏԱՆԵԱՆ

Այս նամակէն վերջը, քիւշ մը ատեն եւս կը շարունակեն թաղել, բայց 1858ին վերջնակաւ կը փոխադրեն Հիլի:

Հասունեան եւ Հակահասունեան վէճերու միջոցին, բոխիլ Պետանեան թունդ Հակահասունեան մը, փափաքելով տեղի ունեցած աղգադաւ եւ ազգակործան վէճերու վերջ մը դնել, հայկական եկեղեցւոյ հետ ալ փոխութիւն մը թերեւս ձեռք բերելու նպատակաւ: